

SXEDIO.GV4

18.2.59: ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΑΠΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΕΝΤΑΜΕΡΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΑΝΑΦΕΡΕΙ ΟΤΙ ΑΝ ΟΙ ΣΥΝΕΔΡΟΙ ΖΗΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΝΑ ΔΩΣΕΙ ΤΗΝ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΖΥΡΙΧΗΣ ΕΚΕΙΝΗ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ, ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ ΟΧΙ

Στο δεύτερο μέρος της δεύτερης συνεδρίας της Πενταμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο που πραγματοποιήθηκε στις **18** Φεβρουαρίου **1959** ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος ήταν κατηγορηματικός σε σχετική ερώτηση του Προέδρου της διάσκεψης λέγοντας ότι δεν ήταν έτοιμος να υπογράψει τα σχετικά έγγραφα.

Είπε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στις επίμονες ερωτήσεις αν ήταν έτοιμος να δώσει μια απάντηση στη Διάσκεψη: "Αν θέλετε από μένα να σας δώσω τώρα την απάντησή μου, λέγω όχι. (If it is now it is no).

Το Β μέρος των πρακτικών σύμφωνα με όσα κατέγραψαν οι βρετιανοί, στη δεύτερη συνεδρία της Πενταμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου, έχουν ως ακολούθως:

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Μπορώ να πω μερικά λόγια αν έχετε την καλωσύνη; Μπορείτε να μου επιτρέψετε να μιλήσω στην Ελληνική και ο κ. Ρωσσίδης να μεταφράζει;

(Η άδεια παραχωρείται και ο Μακάριος μιλά στην Ελληνική).

ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Πιστεύω ότι υπάρχει παρεξήγηση εδώ. Παρουσιάζομαι σαν να απορρίπτω τη συμφωνία της Ζυρίχης. Πιστεύω ότι έχω προσκληθεί σε μια διάσκεψη. Διάσκεψη σημαίνει ότι θα είχα τη δυνατότητα να εκφράσω τις απόψεις μου πάνω στις συμφωνίες που έχουν επιτευχθεί και όχι με το να βρεθώ στη θέση "πάρτο αυτό ή άφησε το".

Στην πρώτη περίπτωση οι παρατηρήσεις μου σχετίζονταν με ορισμένα σημεία του Συντάγματος που θα καθιστούσαν τη λειτουργία του Κυβερνητικού μηχανισμού δύσκολη- τουλάχιστον το δεύτερο σημείο.

Δεν μπορούμε να συζητήσουμε τα σημεία από τις συμφωνίες της Ζυρίχης τα οποία πιστεύω καθιστούν δύσκολη τη λειτουργία του Συντάγματος. Πρέπει το κάθε τι που έχει ετοιμασθεί από τις τρεις Κυβερνήσεις να γίνει αποδεκτό λέξη προς λέξη, χωρίς καμιά αλλαγή την οποία θεωρούμε σαν αναγκαία;

Πιστεύω ότι μόνο πράγματα εμπνευσμένα από το Θεό είναι τελικά και πως, ότι, κάμνει ο άνθρωπος, ανεξάρτητα από το τι είναι, πρέπει να είναι ανοικτά προς συζήτηση.

Συζήτησα χθες τα πρώτα αυτών των σημείων με το Ντενκτάς και το δρ Κουτσιούκ και αυτοί έχουν διαπιστώσει, ότι υπάρχουν ορισμένες δυσκολίες.

Ενα σημείο, το οποίο αναφέρθηκε χθες σαν παράδειγμα, ήταν η περίπτωση της Επιτροπής Συνεργασίας των δυο ξεχωριστών Δημαρχείων στις πόλεις.

Εάν υπάρχει διαφωνία ως προς το διορισμό ή την εκλογή του Προέδρου, τι θα συμβεί; Δεν υπάρχει πρόνοια.

Σχετικά με τους φόρους: Για ένα Νομοσχέδιο για τους φόρους, το οποίο θα καταστεί Νόμος, απαιτείται πλειοψηφία των 80 τμημάτων του Νομοθετικού Σώματος. Εγώ είπα, ότι, αυτό δημιουργεί μια μεγάλη δυσκολία, διότι μπορεί να γίνει πλεονέκτημα ενός πολύ μικρού αριθμού, μικρότερου από τον αριθμό των Τούρκων. Μπορείς επίσης να σταματήσεις το μηχανισμό της Κυβέρνησης και αυτό είναι σημαντικό θέμα. Οι ίδιοι παραδέχτηκαν ότι υπήρχαν δυσκολίες και είπαν, ότι αυτό θα συζητηθεί.

Όσον αφορά τη συνθήκη είπα ότι δεν πρέπει να γίνει με τρόπο ώστε να παρουσιάζεται η Κύπρος ως μη ανεξάρτητη χώρα, αλλά υπό κατοχή. Είπα ότι δεν αντιτίθεται στη συμμαχία, αλλά δεν πρέπει να παρουσιάζει την Κύπρο, ότι βρίσκεται υπό την επίβλεψη στρατευμάτων που θα σταθμεύουν εκτός της Κύπρου. Αυτό είναι το πλέον σημαντικό σημείο κατά τη γνώμη μου, και θέλω κατά ένα τρόπο να δω, ότι θα βρεθεί κατάλληλη λύση.

ΖΟΡΛΟΥ: Θέλω να θέσω θέμα τάξης Κύριε Πρόεδρε. Νομίζω ότι ελέγχθη από σας σαν Πρόεδρος, είναι σωστό. Ηλθαμε εδώ έχοντας υπόψη μας ότι συμφωνούμε στη βάση της συμφωνίας της Ζυρίχης. Αυτό λέχθηκε σε μας από το φίλο μου κ. Αβέρωφ, που δήλωσε μόλις τώρα, ότι όλα τα μέρη συμφωνούν σ' αυτά τα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος, όπως επίσης και στις συμφωνίες. Και τώρα διαπιστώνουμε ότι ο Μακαριώτατος επικρίνει ένα προς ένα όλα τα άρθρα, και όλο το Σύνταγμα, λέγοντας ότι αποτελούν μικρά θέματα.

Αυτή δεν είναι η θέση μας. Νομίζω πραγματικά ότι θα ήταν μάλλον καλύτερα, εάν όλοι συμφωνήσουμε με τη συμφωνία. Όπως έχει λεχθεί από σας, Κύριε Πρόεδρε, βρισκόμαστε σε λανθασμένη θέση και δεν είναι αναγκαίο να συνεχίσουμε περαιτέρω συζητήσεις, διότι βλέπουμε πως, ότι έχουμε αναφέρει, ότι επιθυμούμε και ότι συμφωνήσαμε θεωρείται από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο σαν η αρχή, από την οποία νομίζει ότι μπορεί να προχωρήσει με διαπραγματεύσεις. Δεν είναι αυτή θέση μας. Ηλθαμε εδώ με την καθαρή σκέψη πως, ότι είχε λεχθεί στη Ζυρίχη μεταξύ των δ'Ηο Κυβερνήσεων έγινε αποδεκτό από τον ηγέτη της Ελληνοκυπριακής κοινότητας, ως επίσης από τον ηγέτη της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Αυτό ήθελα να αναφέρω.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Αυτό είναι το θέμα τάξης σας κ. Ζορλού. Νομίζω ότι στην πραγματικότητα ο Αρχιεπίσκοπος έχει σχεδόν τελειώσει. Βεβαίως αποτελεί αλλαγή θέσης. Η διάσκεψη συγκλήθηκε, όπως αντιλαμβάνομαι, με βάση τη συμφωνία μεταξύ των Αντιπροσώπων των δ'Ηο κοινοτήτων εδώ και των τριών Κυβερνήσεων και βεβαίως ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος επανανοίγει θέματα, τα οποία έχουν αντιμετωπισθεί στη συμφωνία. Αν μπορώ να πω, του επέστρεψα να μιλήσει, διότι νόμιζα απλώς ότι θα ανέφερε πάλι τα σημεία που ήγειρε στην πρώτη του ομιλία. Αλλά νομίζω ότι πρέπει να πω εντελώς φιλικά, ότι εκείνα που ανέφερε ο Αρχιεπίσκοπος άλλαξαν τη βάση της κατάστασης διότι νομίζαμε ότι βρήκαμε τη βάση της

συμφωνίας.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Οχι τη βάση, Κύριε Πρόεδρε. Μου λέχθηκε ότι αμφισβητώ ολόκληρη τη συμφωνία, αλλά αυτό δεν είναι το θέμα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Μακαριώτατε, μπορώ να σας υποβάλω την πιο κάτω απ' ευθείας ερώτηση; Αποδέχεσθε τα έγγραφα που έχουν κυκλοφορήσει πριν από τη σύσκεψη, και τη διακήρυξη που ακούσαμε σαν τη βάση για μια τελική λύση; Εάν αποδέχεσθε αυτό...

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Εάν εννοείτε τη βάση; Οχι την αποδέχομαι...

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Επιτρέψτε μου να σας εξηγήσω, Μακαριώτατε, τί εννοούμε με τη λέξη βάση. Μια βάση είναι κάτι πάνω στην οποία μπορείς να κτίσεις, αλλά εάν απομακρύνεις κάτι από αυτήν, όλη η διάρθρωση γκρεμίζεται. Αυτό εννοώ σαν βάση.

ΑΒΕΡΩΦ: Αν μπορώ να αναφέρω, Κύριε Πρόεδρε, βλέπω από τη συζήτηση ότι φαίνεται ότι συμφωνούμε ότι χρειάζονται διευκρινίσεις σε ορισμένα θέματα. Για παράδειγμα, το παράδειγμα που έδωσε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος για τα σώματα συντονισμού, είναι φανερό, ότι χρειάζονται κάποια προσθήκη. Είπαμε ότι ο Πρόεδρος της Επιτροπής Συντονισμού πρέπει να καθορίζεται έπειτα από συμφωνία του Προέδρου και του Αντιπροέδρου. Αν δεν συμφωνούν, μπορεί να βρεθεί συμφωνία που να υποδεικνύει τον Πρόεδρο. Ίσως μπορεί να εκλέγεται με κλήρο. Τέτοια πράγματα είναι φανερό ότι πρέπει να προστεθούν, και ως εκ τούτου έχουμε συμφωνήσει, ότι μια Επιτροπή από Τούρκους και Έλληνες της Κύπρου, θα εργασθεί για τον καταρτισμό του Συντάγματος. Υπάρχουν πολλά πράγματα για να γίνουν. Αλλά ό,τι είναι φανερό, και σας διαβιβάζω τούτο εντελώς επίσημα, είναι ότι όσον αφορά τις βασικές γραμμές της συμφωνίας, όπως καθορίστηκαν στη Ζυρίχη, δεν θα υπάρξει αλλαγή εκτός εάν όλοι είμαστε πεπεισμένοι ότι μερικά από αυτά πρέπει να αλλάξουν. Κατά συνέπεια, εάν υπάρχει συμφωνία στο θέμα, νομίζω ότι ο καθένας θα

συμφωνήσει ότι δεν έχουμε ετοιμάσει ένα πλήρες σύνταγμα στις διαπραγματεύσεις με το Ζορλού. Υπάρχουν πράγματα που πρέπει να προστεθούν.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Αλλά το σημείο που θέλω να διευκρινίσω, διότι πρέπει να αποφασίσω κατά πόσον θα εξυπηρετηθεί οποιοσδήποτε σκοπός, είναι αν πρέπει να συγκαλέσω σύσκεψη: Ζητώ να πληροφορηθώ από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, κατά πόσον είναι έτοιμος να απαντήσει στην ερώτησή μου, εν όψει της εξήγησης στην οποία έχω προβεί, ότι η βάση είναι κάτι πάνω στο οποίο κτίζουμε και ότι αν αφαιρέσεις κάτι από αυτό, τότε το οικοδόμημα γκρεμίζεται. Τώρα εκείνο που θέλω να γνωρίζω, και πρέπει να αποφασίσω πριν συγκαλέσω παραιτέρω σύσκεψη, είναι κατά πόσον αποδέχεσθε αυτή την ουσία σαν βάση τελικής διευθέτησης- στην ουσία.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Σε αυτό το στάδιο; Δεν μπορώ να το αποδεχθώ στο παρόν στάδιο. Θα ζητήσω τη συμβουλή των συμβούλων μου (Στο σημείο αυτό ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος και ο κ. Αβέρωφ ανταλλάσσουν μερικές απόψεις στα Ελληνικά).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Ως Πρόεδρος πρέπει να ζητήσω την επιείκειά σας, διότι γίνεται μερική συζήτηση την οποία δεν αντιλαμβάνομαι πλήρως. Πού βρισκόμαστε ακριβώς; Μακαριώτατε, σας υπέβαλα, νομίζω, μια πολύ απλή ερώτηση, και ελπίζω ότι θα μπορέσετε να μου δώσετε μια απάντηση.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Μπορώ να σας δώσω μια απάντηση αύριο;

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Βλέπετε, περνά ο χρόνος. Όπως γνωρίζετε, εγώ νόμιζα, με σεβασμό προς εσάς, ότι αυτό δεν είναι νέο θέμα. Είναι κάτι που θα έπρεπε να ήταν τώρα στη σκέψη σας.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Οχι.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Εάν δεν γνωρίζαμε, ως όφειλε, εκ των προτέρων την απάντησή σας πάνω στο θέμα, δεν θα συγκαλούσα ποτέ αυτή τη διάσκεψη και δεν θα σας ζητούσα να έρθετε. Αλλά αντιλαμβάνομαι ότι αυτό

ήταν ένα θέμα, πάνω στο οποίο είδατε τα έγγραφα και συμφωνήσετε με την Ελληνική Κυβέρνηση σχετικά με την τακτική σας. Ως εκ τούτου, αναλάβαμε τον κίνδυνο, διότι διακυβεύονται πολλά θέματα για την Κύπρο και για τις υπόλοιπες Κυβερνήσεις. Αναλάβαμε τον μεγάλο κίνδυνο πραγματοποίησης αυτής της διάσκεψης για να αποφασίσουμε πάνω στο θέμα και το κάναμε πιστεύοντας ότι έχετε ήδη συμφωνήσει στις προτάσεις, ότι δηλαδή αποτελούν τη βάση μιας τελικής διευθέτησης. Τώρα πραγματικά δεν μπορώ να δω, αν μπορώ να πω αυτό με σεβασμό προς το πρόσωπο σας, γιατί δεν μπορείτε να μου δώσετε μια καθαρή απάντηση στο θέμα και το κάναμε πιστεύοντας ότι έχετε ήδη συμφωνήσει στις προτάσεις ότι δηλαδή αποτελούν τη βάση μιας τελικής διευθέτησης. Τώρα πραγματικά δεν μπορώ να δω, αν μπορώ να πω αυτό με σεβασμό προς το πρόσωπο σας, γιατί δεν μπορείτε να μου δώσετε μια καθαρή απάντηση στο θέμα.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Στο παρόν στάδιο;

ΑΒΕΡΩΦ: Κύριε Πρόεδρε, μπορώ να ζητήσω ένα διάλειμμα για ένα τέταρτο της ώρας;

ΖΟΡΛΟΥ: Μάλιστα, αλλά νομίζω ότι ένα πράγμα είναι πραγματικά σημαντικό. Η ουσία του συμβιβασμού μας, της συμφωνίας μας, είναι ότι, όπως είπετε, αυτό αποτελεί τη βάση και τίποτε δεν μπορεί να αφαιρεθεί από αυτή τη βάση. Πάνω στη βάση αυτή μπορεί να ανοικοδομηθεί κάτι, αλλά αυτό αποτελεί τη βάση και τίποτε δεν μπορεί να μετακινηθεί. Και νομίζω ότι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, δίδοντας την απάντηση του, πρέπει να το εξετάσει αυτό. Διότι, όπως δήλωσε και ο κ. Αβέρωφ, μας έχει δηλωθεί ότι μια και έγινε αποδεκτό αυτό σαν βάση, τώρα, ότι έχουμε να κάνουμε είναι η συμπλήρωση του Συντάγματος. Αλλά συμπληρώνοντας το Σύνταγμα, ό,τι έχει λεχθεί ήδη θα παραμείνει εδώ, και αυτό θα αφορά και τα άρθρα επί των οποίων δίδουμε την εγγύηση, όπως επίσης και τις συμφωνίες, τις Συνθήκες και άλλα πράγματα.

Υπάρχουν διαφορετικά μέρη του όλου συμβιβασμού και ισορροπίας. Γνωρίζοντας αυτό,

εξαρτάται από σας να δώσετε την απάντησή σας, διότι νομίζω μπορώ να σας δώσω το λόγο- αυτό είναι κάτι πάνω στο οποίο πρέπει να εργασθείτε, αν πρόκειται να ισχυροποιήσετε το πνεύμα της συνεργασίας με τους Τουρκοκύπριους αδελφούς σας. Για παράδειγμα...

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Αν θέλετε από μένα να σας δώσω τώρα την απάντησή μου, λέγω όχι. (**If it is now it is no**).

ΖΟΡΛΟΥ: Δεν ζητώ την απάντησή τώρα, αλλά σας ζητώ να απαντήσετε λαμβάνοντας υπόψη όλα αυτά τα πράγματα.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Γνωρίζω τι θα λάβω υπόψη μου.

ΖΟΡΛΟΥ: Για παράδειγμα, έχετε μιλήσει για το θέμα του Προέδρου της Επιτροπής που θα εκλέγεται από σας και τον Αντιπρόεδρο. Αυτό είναι κάτι το οποίο είναι γεγονός σε κάθε κράτος. Σε κάθε κράτος υπάρχει ένας Πρόεδρος και ένας Πρωθυπουργός και κάποτε ένας Πρόεδρος και ένας Πρωθυπουργός και κάποτε υπάρχει ένας Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος και για τον καθορισμό κάποιου θέματος είναι απαραίτητο να προταθεί από ένα Υπουργό και οι άλλοι να το αποδεχθούν. Στη συνέχεια υπάρχει μια βάση συνεργασίας, υπάρχει πνεύμα συνεργασίας. Αυτό έχω να πω τώρα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Νομίζω ότι εκείνο που πρέπει να γνωρίζω είναι κατά πόσο θα εξυπηρετηθεί οποιοσδήποτε χρήσιμος σκοπός με το διάλειμμα των 15 λεπτών. Νομίζω εσείς κύριε Αβέρωφ, έχετε εισηγηθεί κάτι τέτοιο.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Εισηγούμαι όπως αναβληθεί η σύσκεψη μέχρις αύριο. Αλλως θα έλεγα όχι.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Εν πάση περιπτώσει, θα διακόψουμε για δεκαπέντε λεπτά.

Αυτά από τα επίσημα πρακτικά της συνεδρίας. Ομως για την αναβολή προηγήθηκε αγωνιώδης προσπάθεια του Ευάγγελου Αβέρωφ για να το επιτύχει.

Αυτή την προσπάθεια παραθέτει ο Αβέρωφ στο βιβλίο του "Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών", Β τόμος, Αθήνα 1981, σελ. 215.

Εγγραψε από προσωπική γνώση των γεγονότων και τις σημειώσεις του ο Αβέρωφ:

" Επειτα από μια σύντομη προσφώνηση, ο Σέλγουϊν Λοϊντ είπε πως η διάσκεψη είχε κληθεί για να επικυρώσει ένα συμβιβασμό, σ' ένα πολύπλοκο και οδυνηρό πρόβλημα, συμβιβασμό που είχε επιτευχθεί έπειτα από λεπτομερείς διαπραγματεύσεις. Ηδη, είχε πληροφορηθεί πως ο Αρχιεπίσκοπος είχε αντιρρήσεις και πως Πρόεδρος της διασκέψεως θα ήθελε να μάθει ποιες ήταν αυτές οι αντιρρήσεις, ώστε να εξεταστεί αν ήταν δυνατό να αρθούν.

Ο Αρχιεπίσκοπος μίλησε ελληνικά και μετέφραζε ο δικηγόρος Αιμιλιανίδης, που καθόταν δίπλα του. Μικρό ενδοκυπριακό επεισόδιο σημειώθηκε όταν σε μια στιγμή ο Ζήνων Ρωσσίδης (αργότερα Μόνιμος Αντιπρόσωπος της Κύπρου στον ΟΗΕ) είπε νευριασμένος στο Μακάριο ότι ο διερμηνέας του δε μετέφραζε όσα ακριβώς έλεγε. Αλλά αυτό ήταν επεισόδιο ασήμαντο, που ο Μακάριος το τακτοποίησε μ ένα αυστηρό του βλέμμα, και που άλλωστε μόνο εμείς το καταλάβαμε.

Το μεγάλο γεγονός ήταν πως ο Αρχιεπίσκοπος, έπειτα από μια σύντομη εισαγωγή, στην οποία έλεγε ότι δεν απέρριπτε τις Συμφωνίες και ότι αναγνώριζε, πως αποτελούσαν μια φιλότιμη προσπάθεια και μια βάση για επίλυση του Κυπριακού, ζητούσε την "τροποποίηση ορισμένων σημείων". Τα σημεία αυτά ήταν σχεδόν όλα εκείνα που είχαν κάνει τους Τούρκους να δεχτούν τις Συμφωνίες.

Καθώς προχωρούσε ο Μακάριος, στα πρόσωπα των Αγγλων, των Τούρκων και των Τουρκοκυπρίων ζωγραφιζόταν σαφέστατα η έκπληξη και η δυσφορία. Στα δικά μας, η απόγνωση και η ταπείνωση.

Δίπλα μου ο Παλαμάς ψιθύρισε: "Είναι αναπόφευκτο. Σε μια εβδομάδα η Κύπρος θα είναι διχοτομημένη και καταματωμένη". Ο Μιχαήλ Μελάς

πρόσθεσε: " Και η Ελλάδα ανυπόληπτη. Όλοι θα πιστεύουν ότι κάνουμε συμπαιγνία είτε ότι αναλαμβάνουμε ασυλλόγιστα διεθνείς δεσμεύσεις. Κανένας δε θα εμπιστεύεται την υπογραφή μας. Γελοιοποιηθήκαμε και ταπεινωθήκαμε".

Σε λίγο ψιθύρισα στους συνεργάτες μου ότι θα μιλούσα, ότι θα προσπαθούσα να διορθώσω την κατάσταση. Δεν με ενθάρρυναν.

Ο Αρχιεπίσκοπος συνέχιζε. Προχωρούσε αργά, λόγω της μεταφράσεως. Έδωσα οδηγίες σ' ένα μέλος της Αντιπροσωπείας μας, έκανε το γύρο του μεγάλου τραπεζιού, άνοιξε δρόμο μέσα στη μεγάλη ομάδα των Βρετανών και είπε στον Αγγλο Υπουργό, ότι ζητούσα το λόγο. Με επίμονα νοήματα εκείνος, προσπάθησε να με πείσει να μη μιλήσω.

Όταν τελείωσε ο Μακάριος, ο Σέλγουϊν Λοϊντ μου έφερε διάφορες αντιρρήσεις και έγινε ένας διάλογος μεταξύ τους. Στο τέλος, με κάποιον εκνευρισμό, ο βρετανός είπε πως με όσα ζητούσε ο Αρχιεπίσκοπος ανατρεπόταν ένας επίπονος συμβιβασμός. Οτι συνεπώς χρειαζόνταν νέες μακρές διαπραγματεύσεις που δεν ήταν δυνατό να γίνουν σε μια διάσκεψη ανωτάτου επιπέδου που αναγκαστικά θα έληγε την επομένη το βράδυ.

Και συνέχισε:

- Γι' αυτό, κάνοντας χρήση των δικαιωμάτων μου ως Προέδρου της διασκέψεως...

Κατάλαβα- και μου το επιβεβαίωσε αργότερα- πως επρόκειτο να κηρύξει τη λύση της συνεδριάσεως και την επ' άοριστο αναβολή της διασκέψεως.

- Σας ζήτησα το λόγο, Κύριε Πρόεδρε,

- Μα δεν υπάρχει θέμα για συζήτηση, είπε αμήχανος. Εδώ ξαναρχίζει μια μακρά διαπραγματεύση. Παρακαλώ να μη μιλήσετε.

Επέμενα, κι εκείνος δυσφορώντας, μου έδωσε το λόγο.

Και ενώ πάντα σε ξένα Σώματα μιλούσα γαλλικά, τότε, λόγω του περιβάλλοντος και προπάντων λόγω της παρουσίας των Κυπρίων που όλοι ήξεραν την αγγλική

γλώσσα, μίλησα αγγλικά. Αποδίδω από πρόχειρες σημειώσεις, γραμμές τότε τη σύντομη εκείνη ομιλία μου.

- Πρέπει να πω δυο λόγια, είπα, για να υπερασπιστώ την τιμή της Ελλάδος και τη σοβαρότητα της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Η Ελλάδα τίμησε πάντα την υπογραφή της. Θα την τιμήσει κι' αυτή τη φορά. Οι μονογραφές που έβαλε στα κείμενα της Ζυρίχης και του Λονδίνου δεν ανακαλούνται. Τη δεσμεύουν έναντι των άλλων με τους οποίους συνυπέγραψε. Αυτά ως προς την τιμή.

Ως προς τη σοβαρότητα της Κυβερνήσεως. Η Ελληνική Κυβέρνηση θα στερούνταν σοβαρότητας αν είχε διαπραγματευθεί νέου είδους λύση, ενός τόσο οδυνηρού και πολύπλοκου διεθνούς προβλήματος, αν δεν είχε τη σύμφωνη γνώμη των αδελφών μας Κυπρίων, στην τύχη των οποίων τα τελευταία χρόνια υπέταξε σχεδόν όλη την εξωτερική πολιτική της χώρας. Αλλά οι αδελφοί μας κύπριοι, με γραπτές και προφορικές εκδηλώσεις, είχαν επανειλημμένα, και τους τελευταίους δυο μήνες ακόμα, διακηρύξει όλοι, ότι τους εκπροσωπούσε πλήρως ένας άνθρωπος, τον οποίο βαθύτατα σεβόμαστε και πολύ αγαπούμε: Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος. Πρωτοβουλίες πήραμε, αλλά σε όλα ενημερώναμε το Μακαριότατο και δεν προχωρούσαμε στο επόμενο βήμα, αν δεν είχαμε τη σύμφωνη γνώμη του.

Πιστεύω ότι αυτά τα λόγια αρκούν για να μη μείνει τραυματισμένη η εντιμότητα του ονόματος της Ελλάδος και της Κυβερνήσεως της.

Και διανθίζοντας σύντομα την κατάληξη της ομιλίας μου, απηύθυνα έκκληση προς όλους, ώστε, στον επικίνδυνο κόσμο που ζούμε, το ζήτημα της Κύπρου, αντί να μας χωρίζει, να γίνει ένας συνδεδεικός κρίκος όπως τον είχαμε οραματιστεί.

Επικράτησε για λίγες στιγμές νεκρική σιγή.

Ο Αρχιεπίσκοπος ζήτησε να διακόψουμε για μισή ώρα. Περιέργως ο Σέλγουιν Λόιντ αρνήθηκε τη διακοπή, λέγοντας ότι δεν υπάρχει θέμα για συζήτηση.

Υποστήριξα έντονα το αίτημα του Μακαρίου, και επειδή είχα μιλήσει εκνευρισμένος, τελείωσα κάνοντας πνεύμα που είναι μια ωραία αδυναμία των Βρετανών. Είπα πως κόντευε η ώρα πέντε, και ήταν αντίθετο προς τις βρετανικές παραδόσεις, να μη μας προσφέρουν τσάϊ.

Ο Σέλγουϊν Λοϊντ δέχτηκε επιτέλους να γίνει μια μικρή διακοπή.

Στην επανάληψη της συνεδριάσεως, ύστερα από συνενόηση μας, ζήτησε αμέσως το λόγο ο Τούρκος Υπουργός των Εξωτερικών. Σε ένα λαμπρά ζυγισμένο λογύδριο, είπε πως καταλάβαινε πολύ καλά τους διασταγμούς του Αρχιεπισκόπου και ότι από όσα είχε ακούσει δυο φαίνονταν να είναι τα αίτια των δισταγμών: Το ένα ότι επρόκειτο για μια λύση πολύ διαφορετική από εκείνη που επί χρόνια επιδίωκε. Το δεύτερο, ότι θεωρούσε πως το νέο καθεστώς που δημιουργούσαμε στηριζόταν για μερικά θέματα σε αρκετά πολύπλοκους μηχανισμούς. Αλλά τα ίδια ακριβώς αίτια είχαν προκαλέσει δισταγμούς και στην τουρκική πλευρά.

Στην Τουρκία είχε κυριαρχήσει το σύνθημα "διχοτόμηση ή θάνατος" και τη διχοτόμηση την είχε ως πρόσφατα υποστηρίξει ανένδοτα η Τουρκική Κυβέρνηση. Τώρα, για το κοινό συμφέρον, σε μια γενναία συμβιβαστική προσπάθεια, η Κυβέρνηση του, αγνοώντας πολιτικές δυσκολίες, δεσμευόταν να αποκλείσει για πάντα τη διχοτόμηση. Όσο για τους πολύπλοκους μηχανισμούς, υπήρχαν πράγματι μερικοί, κοντά σε άλλους απλούς. Αλλά πρώτον, ήταν αναπόφευκτοι, λόγω της φύσεως των πραγμάτων. Δεύτερον, μπορούσαν να λειτουργήσουν θαυμάσια, με μια προϋπόθεση: Την καλή πίστη των δυο κοινοτήτων, που για τα πρώτα χρόνια σήμαινε την καλή διάθεση δυο ανθρώπων. Η Αγκυρα πίστευε ακράδαντα πως η προϋπόθεση αυτή θα υπήρχε για διαφόρους λόγους (ανάγκη ειρήνης, καλές και πάλι σχέσεις Αθηνών-Αγκυρας και άλλα) αλλά προπάντων για έναν: Γιατί των Ελλήνων της Κύπρου ηγούνταν άνθρωπος, με τον οποίον

μπορεί να είχαν συγκρουσθεί, αλλά του οποίου αναγνώριζαν το μεγάλο κύρος και τις πολλές αρετές. Στον ίδιο τόνο είπε και άλλα καλοζυγισμένα κολακευτικά λόγια για τον Αρχιεπίσκοπο και τελείωσε και αυτός με μια έκκληση.

Υστερα από το Φατίν Ζορλού μίλησα κι εγώ, στο ίδιο πλαίσιο. Μίλησα για τη φύση του προβλήματος, για τις γενικές γραμμές των Συμφωνιών, για την επιβλητική φυσιογνωμία του Μακαρίου, για την εμπιστοσύνη που ενέπνεε ο Δόκτωρ Κουτσιούκ. (Ο τελευταίος ήταν ένας καλοκάγαθος και συμπαθής άνθρωπος, αλλά δεν είχε γνωρίσματα ηγετικής προσωπικότητας).

Ο Μακάριος ζήτησε να διακόψουμε και να συνέλθουμε την επομένη το πρωί, γιατί ήθελε να σκεφτεί και να προσευχηθεί.

Ο Άγγλος όμως Υπουργός ήταν αντίθετος προς κάθε αναβολή. Όχι, χωρίς κάποια νευρικήτητα, επανέλαβε ότι την επομένη το βράδυ θα έφευγαν για τη Μόσχα, ότι υπήρχαν και άλλα σοβαρά ζητήματα εκτός από το Κυπριακό, και πως ό,τι ήταν να λεχθεί έπρεπε να λεχθεί εκείνο το βράδυ.

Τότε ο Μακάριος ατάραχος και με τη μεγαλόπρεπη στάση που συχνά ήξερε να παίρνει, είπε αγγλικά:

- Αν είναι τώρα, τότε όχι (**If it is now, it is no**)

Η συνεδρίαση αναβλήθηκε τελικά για **15** λεπτά.

Με την επανάληψη της πήρε και πάλι το λόγο ο Πρόεδρος Σέλγουϊν Λόϊντ (Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας). Η συνέχεια φαίνεται μέσα από τα πρακτικά που κρατήθηκαν:

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Λοιπόν Κύριοι, αν μου επιτρέπετε, θα καθορίσω τη θέση στην οποία βρισκόμαστε πριν από την αναβολή. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος με έχει πληροφορήσει ότι δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα μου απόψε. Το δέχθηκα. Μου ανέφερε, ότι θα μπορέσει να με πληροφορήσει στις **9.45** αύριο το πρωί, κατά πόσον η απάντησή του στην απλή μου ερώτηση θα είναι "ναι" ή "όχι". Η ερώτηση που του υπέβαλα, νομίζω

ότι είναι γνωστή σε όλους σας, αλλά θα την επαναλάβω: Κατά πόσον αποδέχεται τα έγγραφα και τις διακηρύξεις ως τη βάση για τελική διευθέτηση.

Ό,τι έχω αναφέρει σ' αυτόν είναι ότι, εάν η απάντηση του στην ερώτηση είναι καταφατική, τότε θα συγκαλέσουμε νέα σύσκεψη αύριο το πρωί. Εάν η απάντηση του είναι αρνητική, του δήλωσα ότι δεν βλέπω κανένα χρήσιμο σκοπό να συγκαλέσω εκ νέου τη διάσκεψη. Νομίζω ότι έχω καθορίσει σαφώς τη θέση μας.

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ: Έτσι είναι.

ΖΟΡΛΟΥ: Κύριε Πρόεδρε, συμφωνώ μαζί σας, ότι πρέπει να δώσουμε περισσότερο χρόνο στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο και θέλω να εκμεταλλευθώ αυτή την ευκαιρία να τον διαβεβαιώσω ότι μπορεί να βασίζεται στην καλή θέληση της Τουρκικής Κυβέρνησης, διότι πιστεύουμε, ότι αυτό το νέο κράτος της Κύπρου, υπό την ηγεσία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του αντιπροσώπου της τουρκικής κοινότητας μπορεί να προχωρήσει πολύ καλά για να εγκαθιδρύσει την ευτυχία του κυπριακού λαού.

Είμαστε βέβαιοι ότι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος θα πράξει το παν και έχουμε εμπιστοσύνη σ' αυτόν ότι θα εγκαθιδρύσει καλό πνεύμα συνεργασίας μεταξύ όλου του λαού της Κύπρου. Νομίζω ότι δεν χρειάζεται να δείχνει οποιαδήποτε υποψία σε μας. Έχουμε όλη την καλή θέληση και έχουμε εμπιστοσύνη στο μέλλον της νήσου, εάν επικρατήσει αυτό το πνεύμα της συνεργασίας. Για το λόγο αυτό, θέλω πάλι να υποβάλω έκκληση προς αυτόν να βοηθήσει ώστε η διάσκεψη να προχωρήσει αύριο.

ΑΒΕΡΩΦ: Κύριε Πρόεδρε, δεν θα ήθελα να αφήσω μόνο στον κ. Ζορλού το προνόμιο της έκθεσης του σεβασμού του προς τον αρχηγό των Ελλήνων της Κύπρου. Θέλω κι εγώ να διαβεβαιώσω την τουρκική κοινότητα της Κύπρου και ιδιαίτερα τους κ.κ. Κουτσιούκ, Ντενκτάς και Ορέκ, ότι προσβλέπουμε προς αυτούς με πλήρη εμπιστοσύνη για την ηγεσία της κοινότητας τους.

Γνωρίζουμε το χαρακτήρα τους και είμαστε βέβαιοι ότι θα συνεργασθούν με τον καλύτερο τρόπο που αναμένουμε. Θέλω να τους διαβεβαιώσω ότι το αίσθημα και η θέση της Κυβέρνησης μας είναι τέτοια, ώστε δεν πρέπει να μας βλέπουν με υποψία. Εχουμε καταστήσει εντελώς σαφές, ότι αυτή είναι η πολιτική μας και ότι αυτή η πολιτική θα ακολουθηθεί με πλήρη εμπιστοσύνη, όχι μόνος προς την ελληνική πλευρά της Κύπρου, αλλά είμαι βέβαιος και προς την τουρκική πλευρά την οποία τόσο ικανά αντιπροσωπεύουν.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Ευχαριστώ για τις δηλώσεις σας. Κηρύσσω το τέλος των εργασιών της παρούσης συνεδρίας. Κηρύσσοντας τη λήξη των εργασιών της συνεδρίας, σας παρακαλώ, να συμπεριφερθείτε προς τον Τύπο με μεγάλη διακριτικότητα και να μη αποκαλύψετε το τι γίνεται, και το οποίο νομίζω ότι ήταν μια φιλική συνάντηση. Ως εκ τούτου, νομίζω ότι πρέπει να πούμε προς τους δημοσιογράφους ότι οι συζητήσεις συνεχίζονται.